

ELEMZÉSEK TANULMÁNYOK

1

A történettudomány helyzete

Magyar Tudományos Akadémia

BUDAPEST

ELEMZÉSEK
TANULMÁNYOK

1

A történettudomány helyzete

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST 1983

A kiadványsorozatban az Akadémia testületi és igazgatási szervei által készített, határozattal, állásfoglalással lezárt kutatáspolitikai, kutatásszervezési tanulmányok, tudományági, -ágazati helyzetelemzések, prognózisok, koncepciók, tervtanulmányok, valamint az Akadémiát ismertető írások látnak napvilágot.

A sorozat az MTA főtitkárának a nem hivatalos kiadói tevékenység útján készített akadémiai kiadványok előállításának és terjesztésének rendjéről szóló 4/1982. (A.K.1.) MTA–F. számú utasítása alapján jelenik meg.

A sorozatot gondozza a Magyar Tudományos Akadémia Kutatásszervezési Intézete.

ELŐSZÓ A SOROZATHOZ

A Magyar Tudományos Akadémia egyik fontos - alapszabályaiban is megfogalmazott - feladata, hogy részt vesz a hazai tudományos kutatások, különösen a jövő fejlődését megalapozó kutatások elvi és módszertani irányításában. Ennek érdekében - többek között - figyelemmel kíséri és értékeli a tudományok fejlődését, tudományági, -területi helyzetelemzéseket készít, közreműködik a társadalmi, népgazdasági fontosságú tudományos előrejelzések kialakításában és véleményezésében.

Akadémiánknak ez a tevékenysége immár több mint két évtizede széles szakértői bázison, begyakorolt szabályok szerint folyik. Az Akadémia testületi szervei: az elnökség, a tudományos osztályok és bizottságaik rendszeresen készítenek és tárgyalnak meg beszámolókat, tudományági, -ágazati helyzetelemzéseket, probléma- és célvizsgálatok jelentéseit. 1973-1979 között összesen több mint 200 elemzés, tanulmány készült el és a testületi szervek 1979-1983 közötti munkaprogramjában további több mint 100 hasonló anyag kidolgozása szerepel. A korábbi években kidolgozott anyagok közül az MTA Elnöksége - 1976-1981 között - 56 tudományági helyzetelemzést tárgyalt meg.

Az MTA Központi Hivatalának tudományági és funkcionális főosztályai ugyancsak rendszeresen készítenek és megvitatnak akadémiai vagy más felsőszintű kutatásirányító szerv, pl. a Tudománypolitikai Bizottság döntéseit, illetve állásfoglalásait megalapozó elemzéseket, javaslatokat.

Az Akadémia testületi szervei és szakigazgatása gondozásában elkészült, majd határozattal, illetve állásfoglalással záruló elemzések, tanulmányok a kutatásirányítás fontos eszközei. Fő feladatjuk, hogy orientálják a hazai tudományos élet egészét, vagy annak egyik-másik szektorát; elvi, módszertani hatást gyakoroljanak a tudományos kutatásra, és esetenként konkrét döntésekkel is irányt szabjanak a fejlődésnek. Nem egy tudományágazat, - terület szakmai grémiuma fontos szakaszhatárnak tekinti ezeket a dokumentumokat és a szakma jövőjét orientáló állásfoglalásnak az azokban kifejezésre jutó ajánlásokat. A helyzetelemzések, tanulmányok együttesen hazai tudományos életünk tükröképét is mutatják, bizonyos távlatból lehetőséget nyújtanak az összehasonlító vizsgálatokra, hosszútávon pedig a tudománytörténeti kutatások fontos forrásait jelentik.

Akadémiánknak ez az intézményen belül jól ismert tevékenysége ez ideig korlátozott nyilvánosságot kapott. Az érvényes szabályok és gyakorlat szerint, az elkészült és megvitatott tanulmányok és a velük kapcsolatban megszületett állásfoglalások általában az adott témában, illetve szakmában érdekelt szakemberekhez jutnak vissza. Ez esetenként elég szűk kört jelent, és nem ritkán még az illetékes szaklap sem tekinti feladatának publikálásukat. Így jöhetett létre az az eléggé általánosnak tekinthető helyzet, hogy a rendszerint nagy szellemi ráfordítással és gazdag vitával kialakított elemzések, tanulmányok nem hathatnak kellően széles körben, a nagy gonddal kimunkált "termék" nem jut el a "fogyasztóhoz".

E helyzetet felismerve a változtatás szándékával határozott a múlt évben az MTA főtítkára az Akadémia tudománypolitikai, kutatásszervezési tevékenységét tükröző új kiadványsorozat indításáról. A sorozat: Elemzések, tanulmányok címmel a jövőben szélesebb körben kíván publicitást biztosítani a Magyar Tudományos Akadémia testületi és igazgatási szervei által készített, határozattal, állásfoglalással lezárt kutatáspolitikai, kutatásszervezési tanulmá-

nyoknak, tudományági, -ágazati helyzetelemzéseknek, prognózisoknak, koncepcióknak, tervtanulmányoknak, valamint az Akadémiát ismertető írásoknak. Abban az esetben, ha egyes helyzetképeket más irányító szerv is megtárgyalt, ezek határozataira utalunk, de a törzsanyagot mindenkor a legfelsőbb akadémiai fórum elé terjesztett változatában közöljük.

A sorozatban megjelenő dokumentumokat sorszámmal ellátott, különálló füzetekben kezdetben 250-300 példányban adjuk közre, és az egyes füzeteket meghatározott olvasókörhöz juttatjuk el. Ugy hisszük, hogy valamennyi füzetünk érdekelheti a kutatásirányítás és kutatásszervezés hazai műhelyeit, a tudományos kutatás és műszaki fejlesztés információs, könyvtári hálózatát, továbbá a témától függően az illetékes kutatóhelyeket, az érintett téma vezető szakembereit.

Az elmúlt években kidolgozott tanulmányokat, elemzéseket számba véve olyan döntés született, hogy mintegy husz füzetben az 1976-1981 között elkészült és akadémiai állásfoglalással közreadott dokumentumok kapjanak helyet. Ezek ma is értékes, időtálló információkat tartalmaznak, mondanivalójuk jelenleg is mértékadó, iránymutató az adott tudományterületen. A múltban készült anyagok folyamatos közlése mellett természetesen megkezdjük a múlt évben kidolgozott, illetve a jövőben készülő, a sorozatba illő dokumentumok közreadását is.

A sorozatot az MTA Kutatásszervezési Intézet gondozza. Feladatunk a sorozatban megjelenő anyagok gyűjtése, kezelése, szerkesztése, és az elkészült füzetek terjesztése. A sokszorosítás az Akadémiai Nyomda munkája.

Amikor ezzel a füzettel most utjára indítjuk a sorozatot, meggyőződésünk, hogy értékes, hasznos információkat, dokumentumokat juttatunk a tanácsstermek szűk körénél jóval szélesebb, negér-

*demelt szakmai nyilvánossághoz. Reméljük, hogy a vállalkozás
hasznosan segíti a Magyar Tudományos Akadémia testületeinek
és szakigazgatási szerveinek irányító munkáját és eredményesen
szolgálja a hazai tudományos kutatások fejlődését.*

B u d a p e s t, 1983. január hó

*Dr. Szántó Lajos
a Kutatásszervezési Intézet igazgatója*

A TÖRTÉNETTUDOMÁNY HELYZETE^x

Tartalomjegyzék

Bevezetés

I. Helyzetkép

1. A történettudomány főbb eredményei
2. Tudományos viták
3. A történettudomány nemzetközi kapcsolatai
4. A történettudomány központi kutatóhelyei

II. Javaslatok

Az MTA Elnökségének 28/1976. számú határozata

Mellékletek

^xA jelentés összeállítását széles körű bizottsági munka előzte meg. A Történettudományi Bizottság által készített, és az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának benyújtott helyzet-elemzés 1975 első negyedében először osztályülésre, majd az MTA Elnöksége elé került. A helyzetelemzés jelen szövegét az MTA Elnöksége 1976. május 25-én vitatta meg és 28/1976. számú határozatával elfogadta.

A jelentés - az Elnökség határozata nélkül - megjelent a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményeiben (Bp. 1976. XXV.k. 2-3.sz. 203-223. oldal)

BEVEZETÉS

Az MTA Elnöksége a "Történettudományunk helyzetéről, eredményeiről és feladatairól" szóló 1968. január 30-i határozatában nemzeti történetünk egyetemesebb szemléletű művelését, a nemzetközi marxista szakirodalom átfogóbb és mélyebb tanulmányozását, a polgári történetírás jelenkori irányzatainak rendszeres és következetes bírálását, az egyetemes történeti és az ideológiatörténeti, illetőleg általában a kulturtörténeti kutatások további kibontakoztatását, a legújabbkori történet speciális metodikai tanulságainak és a marxista összehasonlító módszer alkalmazása tapasztalatainak összegezését, valamint olyan fundamentális jellegű feldolgozások és monográfiák írásának ösztönzését jelölte meg feladatul, amelyek egyben megalapozzák nemzeti történelmünk újabb, 10 kötetre előirányzott összefoglalásának munkálatait. A fentiekkel egyidejűleg az elnökség felhívta a figyelmet a történettudomány tudatformáló szerepének növelésére és a történeti kutató-feltáró munkával foglalkozó intézmények közötti együttműködés fokozására, pontosabban az együttműködés formáinak továbbfejlesztésére is.

I. HELYZETKÉP

1. A történettudomány főbb eredményei

A vizsgált időszakban (1968-1974)^{*} a legfontosabb kutatóhelyek között egészségesebb munkamegosztás, együttműködés alakult ki. A gyümölcsözőbb együttműködést, a kollektív munkát mindenekelőtt az egyetemi tankönyvek megírása - legutóbb a IV. kötet (1849-1918) - terén elért eredmények jelzik. A tankönyvek egyik alapját képezik marxista történettudományunk - jelentőségében és méreteiben is - legnagyobb vállalkozásának, a 10 kötetes Magyarország története megírásának. Az elmúlt év végéig elkészült az 1-8. kötetek összterjedelmének nagyobbikhányada, a Történettudományi Intézetből részt vevő szerzők valamennyien eleget tettek kötelezettségüknek. A 6., illetve 7. kötet a vita utáni javítás stádiumában van, a 8. kötet nyomdába került. A kéziratok a már megjelent irodalom és a részletkutatások eredményeinek önmagukban is értékes összefoglalását nyújtják, nagyobb részük viszont sok vonatkozásban új forrásfeltáráson és eredeti elemzésen alapul. A korábbi összefoglalásoknál messzebre tekintenek ki az európai és különösen a kelet-közép-európai összefüggéseket illetően, valamint felhasználják a Szovjetunió és a népi demokratikus országok marxista történeti irodalmának legújabb eredményeit is. Az eddig elért figyelemreméltó eredmények sem homályosíthatják el azonban annak tényét, hogy az eredeti tervekhez képest komoly lemaradás mutatkozik egyes kötetek megírásánál, aminek részben objektív, részben szubjektív okai vannak.

^{*} A jelen helyzetelemzés csak 1974-ig tárgyalja a tudomány eredményeit

A harmadik kötet megjelenésével ebben a periódusban vált teljessé "A magyar forradalmi munkásmozgalom története". Ez az összefoglaló mű kiemelkedő állomása a párttörténetírás fejlődésének eszmei és szakmai szempontból egyaránt: jelentősége - éppen a pártoktatásban betöltött szerepe következtében - túl is nőtt a történettudomány keretein. Hasonlóan kollektív munka eredménye a Magyar Tudományos Akadémia történetének monografikus feldolgozása. Alapvetően szintén kollektív vállalkozás eredményei a történeti kronológiák, a munkásmozgalomtörténeti lexikon, a különböző forrásgyűjtemények és dokumentumkötetek.

A történettudomány termésének nagyobb hányadát azonban jelenleg is az egyéni munkák adják. A történettudomány egészét tekintve legjelentősebb - mennyiségi és minőségi - eredmények természetesen a magyar történelem és annak szervezeti részét képező magyar munkásmozgalom története feltárásában születtek (lásd 1. sz. melléklet). Ugyanakkor számottevő az előrehaladás az egyetemes történet művelése terén is, beleértve a kelet-európai és a nemzetközi munkásmozgalomtörténeti kutatásokat (lásd 2. sz. melléklet).

A történettudomány tevékeny részt vett a társadalomtudományokat és a szélesebb közvéleményt is foglalkoztató aktuális kérdések tisztázásában; az oktatási reform munkálataiban; a párt és állami vezető szervek elvi jelentőségű állásfoglalásainak előkészítésében. Emelett minden korábbinál jobban igyekezett kihasználni azokat a rendelkezésre álló fórumokat és eszközöket (Magyar Történelmi Társulat, TIT, sajtó, rádió, televízió stb.) is, amelyek hatékony szerepet tölthetnek, illetve töltenek be a történetírás legújabb eredményeinek hazai népszerűsítésében és elterjesztésében. Ilyen tevékenységét azonban változatlanul számottevően korlátozza a népszerű történeti folyóirat hiánya, amelyet csak részben pótol a tudományos népszerű irodalom kétségtelen gyarapodása. Ugy tü-

nik, a népszerűsítés terén a lehetőségek és az elért eredmények nem jutottak a kívánatos összhangba, a történettudomány eredményeinek hatása még nem kielégítő.

A rokontudományokkal (nyelv- és irodalomtudomány, filozófia, régészet stb.) való együttműködést leginkább a nagy történelmi évfordulók alkalmából rendezett tudományos ülések, esetenként megjelentetett tanulmánykötetek, illetve az időnkénti közös szakmai viták jelentették, és nagyrészt jelentik még ma is. "A társadalmi tudat fejlődése Magyarországon a felszabadulás után" c. akadémiai kutatási főirány keretében végzett munkálatok (koordináló bizottsága az MTA Irodalomtudományi Intézetében működik), valamint "A munkásosztály fejlődésének, összetételének és tudatállapota alakulásának" vizsgálatai (koordináló bizottsága a Társadalomtudományi Intézetben működik) azonban a többi társadalomtudománnyal való együttműködés rendszeresebbé és módszeresebbé tételében is fontos szerepet játszanak.

2. Tudományos viták

Régebben a történettudomány helyzetét tárgyaló jelentések joggal gyakran hiányolták a vitákat. Az elmúlt néhány esztendő viszont éppen ezek felpézsdülése jellemezte, mutatva a kedvező tudománypolitikai légkör, a vitákat fékező dogmatizmus fokozatos felszámolásának kedvező hatását és az egyre szélesedő kutatómunkát. S hozzátehetjük: a viták ezuttal nem periférikus problémák körül bontakoztak ki, hanem a magyar történelem fontos kérdései kerültek megtárgyalásra. A vitákat általában marxista szemlélet jellemezte, de jelentkeztek ideológiai bizonytalanságok és tisztázatlanságok, elvi jellegű nézeteltérések is. Egészében véve pozitívan kell értékelni azt, hogy a viták egy része nem a történeti folyóiratok kis-sé elszigetelt hasábjain zajlott, hanem irodalmi fórumokon, a szé-

lesebb körű olvasóközönség előtt, nemegyszer éppen irodalmi folyóiratok ösztönzésére, kezdeményezésére indult meg. Az ilyen fórumokon való megnyilatkozások, amelyek széles olvasóközönséget orientálnak egy-egy kérdésben, nagyobb felelősséget is rónak természetesen a történészre, mint amilyen a szűk szakmai közösségek belső műhelyvitáin hárul rá. Ilyenkor különösen fontos ezt a szélesebb körű olvasóközönséget szolid bizonyító anyag segítségével, meggyőző módon az adott probléma marxista felfogásának irányában tájékoztatni, orientálni.

Fejlődött történetírásunk ideológiai színvonala, a marxista szemlélet általános térnyerése állapítható meg, ami vonatkozik az újonnan fejlődő ágazatokra (művelődéstörténet, a politikai eszmék története stb.) is. Ma a magyar történettudományban nincsenek olyan csoportosulások, amelyek a marxizmustól idegen s főleg azzal szembenálló felfogások jegyében gyülekezzenek.

Mindezek ellenére megmutatkozik a közlési módok különbözősége, egyes kérdésekben észlelhetünk bizonyos hangsúly-eltolásokat, szemléleti problémákat is. Emellett az is megjegyzendő, hogy a viták nem egyszer indokolatlanul élesek, a szakmai-ideológiai érveket személyes motívumok befolyásolják. Mindez arra figyelmeztet, hogy az eszmei tisztaság védelme, az ideológiai továbbképzés intézményes biztosítása fontos feltétele a marxista történettudomány további fejlődésének.

Az elmúlt évek egyik legérdekesebb vitája a függetlenségi harc és az osztályharc összefüggése körül bontakozott ki, s a vita még nem zárult le. Ezzel kapcsolatban egyes kérdésekben mutatkozott különbség a történészek között, de abban többé-kevésbé valamennyien egyetértettek, hogy mind a nacionalizmus, mind a burzsoá "szupranacionalizmus" idegen a marxista történettudománytól. Több vitás kérdés merült még fel 1848-49 történetére, a kiegészítés előzményeire és magára az 1867. évi kiegészítésre, az egész dualista korszak értékelésére, a magyarországi szociáldemokrácia századeleji és 1919 utáni tevékenységére, a Horthy-rend-

szer jellegére, a fasizmus problémájára, valamint egyes politikusok (Teleki Pál, Bajcsy-Zsilinszky Endre) megítélésére vonatkozólag is.

A viták során nagyobb hangsúlyt kapott az a meggyőződés, hogy a vitás kérdések megoldásának legcélravezetőbb módja a további anyagfeltáró munka és a felmerült kérdések elvszerű megközelítése. Ezt bizonyítják többek között a népi demokratikus átalakulás jellege körüli viták tapasztalatai, valamint a századeleji munkásmozgalom történetének problémáiról készült nagyobb munka is, amely komoly segítséget jelentett, illetve jelent a még tisztázatlan kérdések helyes megítéléséhez. Ugyanezt az utat, az elmélyültebb vizsgálatot választották a feudáliskori nemzettudatra vonatkozó új elemzések is. Érdemlegesebb kifejtés esetén ugyanis a kérdés valamennyi fontos oldalát meg lehet világítani és nem maradnak szükségszerűen homályban olyan részletek, amelyeknek hiánya azután újabb viták forrásává válhat.

A vitákon kívül a kritikai munka másik fontos területe a megjelent tanulmányok, nagyobb művek ismertetése, bírálata. Az utóbbi években ezen a területen is lehetett bizonyos fejlődést tapasztalni: folyóirataink hasábjain, ha még nem is a kívánatos mértékben, szaporodtak az elemző, értékelő, kritikai elemeket is tartalmazó ismertetések. Ez nyilvánvalóan azzal is összefüggésben áll, hogy ma már sok kérdéskörnek több olyan szakértője van, aki a forrásanyag és a problémák alaposabb ismeretében egy-egy mű behatóbb értékelésére is képes. Mégsem beszélhetünk virágzó kritikai életéről, tevékenységről. Ennek okai között a helytelenül értelmezett személyi és csoportérdekek, néha a szerzők tulzott érzékenysége, nemegyszer a recenzens vagy a folyóirat szerkesztőségének elvi bizonytalansága játszik szerepet. Különösen hiányzik a helytörténeti munkák, a muzeumi és levéltári évkönyvek, sorozatok, valamint a vidéki folyóiratok gondosabb recenzálása. Noha ezek egy részéről a Századokban megjelennek ismertetések, a nem Budapes-

ten dolgozó történészek számára minden bizonnyal nagy segítséget jelentene munkáik rendszeres számontartása, méltánylása, bírálata.

Az utóbbi években intenzívebbé vált a történettudomány módszertani kérdéseivel való foglalkozás is. Nagyobb lélegzetű elméleti-módszertani tanulmányok, kötetek azonban nálunk még nem készültek: úgy tűnik, hogy a történettudomány marxista metodikájának összefoglalása csak a szocialista országok történetkutatásának együttműködése révén jöhet majd létre. Egyes területeken azonban, viszonylagos elmaradottságunk ellenére, nálunk is érdemleges munkálatok folytak (a jelenkori polgári történetírás elméleti-módszertani elvei és gyakorlata bírálata; a gazdaságtörténet, a helytörténet, a munkásmozgalom története szakmetodikájának kidolgozása; stb.).

3. A történettudomány nemzetközi kapcsolatai

A magyar történettudomány részvételét és szereplését a különböző nemzetközi tudományos tanácskozásokon, konferenciákon és kongresszusokon, különösen az utóbbi években, fokozódó érdeklődés, mi több, elismerés kíséri a külföldi szakmai közvélemény részéről. Ez nem utolsósorban azzal függ össze, hogy a referátumok, előadások és felszólalások száma mellett, azok színvonalát is határozottan emelkedő tendencia jellemzi. A történetkutatók - az eredményes nemzetközi tudományos szereplés egyik lényeges mutatójaként - általában tevékenyen kiveszik részüket azokból a vitákból is, amelyek a polgári történetírás különböző irányzatai és a marxista történettudomány képviselői között az említett fórumokon folynak. Váloztalanul problémát jelent azonban e téren az, hogy nálunk viszonylag szűk azoknak a történészeknek a köre, akik megfelelő nyelvismerettel és jártassággal tudják képviselni a történettudományt külföldön. Ez éppen úgy vonatkozik - kisebb-nagyobb eltéréssel - a nyu-

gati tőkés országokban, mint a Szovjetunióban és a népi demokráciákban szervezett rendezvényekre. Ilymódon akarva-akaratlanul is aránytalan terhek nehezednek az elméletileg és szakmailag valamint nyelvtudás szempontjából egyaránt legfelkészültebb kutatókra.

A történetírás eredményeinek megismertetésében és a történetkutatók tapasztalatcseréjében, főleg a szocialista országok vonatkozásában, fontos szerepet töltenek be a történész vegyesbizottságok. A tárgyalt időszakban alakult meg a magyar-szovjet (1969) és a magyar-bolgár (1974) történész vegyesbizottság. A bizottságok munkájában mind nagyobb számban vesznek részt a társ tudományok (néprajz, régészet, művészettörténet) kutatói is. Ez a tény nagyban hozzájárult a bizottságok által napirendre tűzött kérdések komplexebb vizsgálatához. Igaz, a közös rendezvényeken elhangzó előadások publikálása még korántsem megoldott minden esetben.

A történetírás eredményei, illetőleg termékei iránt ma már számottevő az érdeklődés külföldön. A Történettudományi Intézet 112 rokonintézménnyel létesített rendszeres cserekapcsolatot s ebből 49 szocialista ország intézménye. Az egyetemek történeti tanszékei idegen nyelvű kiadványaikat évenként általában 4-500 példányban juttatják el - cserébe - a hasonló külföldi intézményekhez, döntően az európai szocialista és nyugati tőkés országokba. Figyelemre méltó a könyvkiadók idegen nyelvű kiadási tevékenysége is. 1960-1973 között az Akadémiai Kiadónál 91 munka jelent meg orosz, német, francia és angol nyelven. De ide lehet sorolni az *Acta Historica* hasábjain megjelent tanulmányokat és azokat a történeti műveket is, amelyek egészükben vagy rövidített változatukban a *Studia Historica* sorozatban jelentek meg.

A növekvő külföldi érdeklődésre utal, hogy egyes magyar történeti munkákat a szocialista és a tőkés országokban is kiadnak. Ebben a vonatkozásban mindenekelőtt a magyar forradalmi munkás-

mozgalom története és néhány átfogó jellegű gazdaságtörténeti mű érdemel említést. Ugyancsak jelentős és számszerűen természetesen jóval tetemesebb a külföldi folyóiratokban publikált magyar szerzőktől származó tanulmányok, beszámolók és ismertetések száma.

A magyar történetírás nemzetközi visszhangjáról és hatásáról leginkább a külföldön megjelent ismertetések, recenziók nyujtanak közelebbi tájékoztatást. A szocialista országok közül a legtöbb ismertetés magyar munkákról a csehszlovák történeti folyóiratokban jelenik meg. Közülük is kiemelkedik a *Historický Časopis*, amely az utolsó 5 évben 90 ismertetést közölt. A *Voproszi Isztorii* 10 évfolyamában 19 magyar szerző munkáját értékelte. Többé-kevésbé hasonló a helyzet a lengyel, a német és részben a bolgár, valamint a román folyóiratokban.

A nyugati tőkés országokban megjelenő történeti folyóiratok és évkönyvek közül a nyugatnémet, az osztrák és az amerikai kiadványok tanusítanak legtöbb érdeklődést a magyar történetírás iránt. Ezek az ismertetések természetesen eléggé sokszínűek. Éppen úgy tartalmaznak ellenséges, rosszindulatu bírálatokat, mint elismerést, vagy esetleg egyszerű tárgyi tájékoztatást. Ugy tűnik azonban, hogy az utóbbi időben az elismerés növekvő, illetőleg erősödő tendenciát mutat. A recenzensek között sajátos helyet foglalnak el a disszidensek, akiknek egy része szintén elég tárgyilagosan nyilvánít véleményt.

Az előbbi megállapítások természetesen csak reprezentatív jellegű felmérésekre támaszkodhatnak, mert a külföldön megjelenő bírálatok rendszeres figyelemmel kísérése egyetlen magyar történeti intézményben sem történik meg. Annyi azonban a már meglevő ismeretek alapján is megállapítható, hogy a szocialista országok viszonylatában semmiképpen sem tekinthetjük kedvezőnek a kialakult helyzetet. Ennek több oka is van. Elsőként azt említenénk meg, hogy nálunk sem csekélyek a mulasztások a szocialista or-

szágokban folyó történeti kutatások figyelemmel kísérése terén. E-mellett nyilvánvalóan a történész vegyesbizottságok magyar tagjai sem használták ki eddig megfelelően - a fentiek vonatkozásában - a kínálkozó lehetőségeket. De a jövőben a korábbinál lényegesen céltudatosabb és tervszerűbb munkára volna szükség a magyar történeti művek idegen nyelvű kiadása, s különösen a magyar nyelven megjelenő munkák idegen nyelvű tartalmi kivonattal való ellátása terén.

4. A történettudomány központi kutatóhelyei

A központi kutatóhelyek (MTA Történettudományi Intézete, MSZMP KB Párttörténeti Intézete, a tudományegyetemek történeti tanszékei) igazgatásilag, szervezetileg különböző főhatóságok felügyelete alá tartoznak. További főhatóságok felügyelik az egyéb (Hadtörténelmi Intézet, Országos Levéltár, megyei levéltárak stb.) kutatóhelyeket. Ez a helyzet kétségtelenül kedvezőtlenül befolyásolja a történettudomány országos szintű tudományos irányítását és szakmai szervezését, végső fokon az MTA munkáját is. Az MTA-ra igen jelentős feladatok hárulnak, hogy a koordinálás kívánalmainak megfeleljen. Az elmúlt évek jellemzőjeként az egyéb (jórészt vidéki) kutatóhelyek, illetőleg intézmények dolgozóinak létszáma igen jelentősen emelkedett, ugyanakkor a központi kutatóhelyek s főleg az elsőrendűen kutatási feladatokat ellátó intézmények kutatói létszáma lényegében nem változott, holott a megnövekedett kutatási feladatok elvégzése döntően az utóbbiakra hárul. Ezzel - a korábbiakhoz mérten - lényegében új helyzet és megváltozott árnyok alakultak ki.

A történettudomány területén 243 személy rendelkezik tudományos fokozattal, tulnyomó többségük kandidátus (lásd 3. és 4. sz. melléklet). A tudományosan minősítettek 82 %-a Budapesten, 18 %-a vidéken él és dolgozik. A tudományos utánpótlás hiányos-

ságaira utal az a tény, hogy a 35 éven aluli kutatók között mindössze 4 kandidátus van. A fiatalabb kandidátusok jelentős része első-sorban nem kutatóhelyeken, hanem egyebütt helyezkedik el. A további belső aránytalanságokat az is mutatja, hogy többé-kevésbé folyamatosan csökken a középkori magyar történelem kutatóinak száma. Ebben kétségtelenül szerepet játszik az a körülmény is, hogy megfelelő latin nyelvi előképzettség hiányában egyre kevesebben kívánnak a feudális korrall foglalkozni. De nem megnyugtatók az egyetemes történet, valamint a művelődéstörténet tudományos utánpótlása biztosításának jelenlegi körülményei sem. Igen szembe-tűnő, hogy a 20-as és 30-as évjáratu fiatal kutatók közül elég kevesen sajátítják el az orosz nyelvet. Sajátosan alakult a helyzet a népi demokratikus korszak történetével foglalkozó minősítettek tekintetében is: a tapasztaltabb kutatók egy része más témák, illetve korszakok felé orientálódik. Ebben a jelenségben az egészséges és természetes, a kutatók látókörét szélesítő mozgás mellett jelentős szerepet játszik az a tény, hogy a korszak levéltári forrásai kutatásának lehetősége a fővárosban és a vidéken érezhetően beszűkült.

A tudományos kutatóhelyek közötti szoros együttműködés, az egészséges munkamegosztás és a megfelelő alkotó légkör kialakítását bizonyos fokig még ma is gátolják az idősebb történész nemzedék egy részének régebbi keletű ellentétei, amelyek részben politikai felfogásbeli és magatartásbeli különbségekből, részben előítéletekből, valamint különböző előjelű és tartalmu személyes nézeteltérésekből fakadtak, illetőleg táplálkoznak. Az általuk előidézett feszültségek, pontosabban feszültség-maradványok "határvonalai" korábban nagyrészt az ELTE BTK történeti tanszékei és a Történettudományi Intézet között húzódtak, s még inkább így tudatosultak azok a tudományos közvélemény emlékezetében. Napjainkban az elvi viták és a politikai közélet együttes hatásaként a feszültségek nagy mértékben felengedtek, s a fiatalabb nemzedék tagjainak többségét, szerencsére, e korábbi jelenségek és következményeik alig

vagy egyáltalán nem befolyásolják. Nyilvánvaló, hogy a közös témák, a közös tudományos feladatok vállalása s a korrekt viták a legcélravezetőbbek e feszültségek maradványainak felszámolásában.

Aggasztóan hiányos a történeti kutatás segédszemélyzettel és technikai segédeszközökkel való ellátottsága, valamint anyagi támogatása, ami jelentős mértékben csökkenti a tudományos munka eredményességét. Ebből a szempontból a kutatóintézetek valamelyest előnyösebb helyzetben vannak, a legkirívóbb hiányosságok viszont az ELTE BTK történeti tanszékein mutatkoznak (lásd 5. sz. melléklet).

II. JAVASLATOK

1. Az MTA Elnöksége tudomásul veszi a Filozófiai és Történettudományok Osztályának "Jelentés a történettudomány helyzetéről" szóló előterjesztését.

2. Megállapítja, hogy a vizsgált időszakban jelentősen fejlődött a marxista történeti kutatás. A kutatások a történeti valóság egyre szélesebb, számos esetben a jelenhez közelebb eső területre terjedtek ki, és elősegítették annak teljesebb megismerését. A gazdag tudományos termést mindinkább az egyetemes történeti szemlélet, a gazdaság- és társadalomtörténeti nézőpont erősödése jellemezte, ugyanakkor a kutatómunka ismert eszközeihez újabb megközelítési módok és metodikai törekvések járultak. Mindezzel a történettudomány a korábbiaknál is hatékonyabban járult hozzá nemcsak a szűkebb szakmai közvélemény, hanem a szélesebb társadalmi rétegek történeti gondolkodásának korszerűvé válásához.

3. A történettudomány további, egészséges fejlődésének biztosítása érdekében nagy gondot kell fordítani a tudományos vitákra, azok színvonalának emelésére, a történészek elméleti fejlődésére. Az elméleti színvonal emelése, az elvi tisztaság továbbfejlesztése az alapja annak, hogy a viták egészségesebbekké váljanak.

4. A főbb kutatóintézetek és történeti tanszékek egyeztessék hosszabb távú kutatási terveiket; koordinált elgondolásaikat 1976 első felében terjesszék a Történettudományi Bizottság, majd a Filozófiai és Történettudományok Osztálya elé. Ennek kapcsán jelölik meg azokat a fő témákat, amelyek kidolgozásában intézetek és

tanszékek együttesen vesznek részt, biztosítsák ezen témák, valamint egyéb fontos kérdések rendszeres közös vitáját. Jelöljék meg azokat a fő témákat is, amelyeknek megoldásába a társtudományok képviselőinek bevonását szükségesnek tartják. A magyar történet kutatásának további fellendítése érdekében fordítsanak az eddigieknél nagyobb figyelmet a felszabadulás utáni korszak történetének művelésére.

5. A Történettudományi Intézet, a Párttörténeti Intézet, az ELTE egyetemes történeti tanszékei, valamint a Politikai Főiskola nemzetközi munkásmozgalomtörténeti tanszéke dolgozzák ki azokat a hosszabb távu célokat, amelyekre a hazai egyetemes történeti kutatásoknak irányulniuk kell, tegyenek javaslatokat a rendelkezésre álló tudományos erők munkájának hatékonyabb koordinálására mind szakmai, mind szervezeti téren.

6. Általánosan felmerülő igény a magyar történelem kiadást érdemlő forrásanyagainak felmérése, a legsürgetőbb forráskiadási munkálatok sorrendiségének megállapítása és hosszabb távu forráskiadási terv elkészítése, ezzel összefüggésben a modern forráskiadási módszerek tisztázása. A kutatóintézetek, az Országos Levéltár, az Új Magyar Központi Levéltár, a Fővárosi Levéltár e feladatok megoldására készítsenek tervet és azt 1976 folyamán terjesszék a Történettudományi Bizottság, majd a Filozófiai és Történettudományok Osztálya elé. Az egész munkálat koordinálását és irányítását az Országos Levéltár végezze.

7. A tudományos kutatómunka fejlődésével összhangban tervszerűbbé és a marxista-leninista eszmeiség fokozása szempontjából céltudatosabbá és hatékonyabbá kell fejleszteni a történeti munkák kritikáját, a vitairodalmat - mindenekelőtt a szakfolyóiratokban.

8. A kutatóintézetek és történeti tanszékek gondoskodjanak arról, hogy munkatársaik magas szintű orosz nyelvi ismeretekkel rendelkezzenek és fejlesszék a szomszédos országok nyelveinek

elsajátítását. Ez a feltétele a szocialista országokban folyó történeti kutatások figyelemmel kísérésének, tapasztalatai hasznosításának és eszköze az összehasonlító történeti módszer fejlesztésének is.

9. Az MTA Társadalomtudományi Főosztálya, valamint az Oktatásügyi Minisztérium vizsgálja felül a történeti kutatás technikai segédeszközökkel és technikai segéderőkkel való ellátottságát, anyagi támogatását, s ennek a szakmai munka produktivására való kihatását. A vizsgálat eredményének megfelelően tegyék meg a szükséges intézkedéseket. Noha e téren a feltételek s így nyilvánvalóan a tennivalók is különbözőek, már a jelen felmérés is ráírnyitja a figyelmet általában az egyetemek, különösen pedig az ELTE BTK történeti tanszékeinek tarthatatlan helyzetére.

Budapest, 1976. január 14.

Mellékletek

A TÖRTÉNETTUDOMÁNY HELYZETE^x

Az Akadémia Elnöksége a történettudomány helyzetét, eredményeit és feladatait vizsgálva 1968-ban nemzeti történetünk egyetemesebb szemléletű művelését, a nemzetközi marxista szakirodalom átfogóbb és mélyebb tanulmányozását, a polgári történetírás jelenkori irányzatainak rendszeres és következetes bírálatát, az egyetemes történeti és az ideológiatörténeti, illetőleg általában a kulturtörténeti kutatások további kibontakoztatását, a legujabbkori történet speciális metodikai tanulságainak és a marxista összehasonlító módszer alkalmazása tapasztalatainak összegzését, valamint fundamentális jellegű feldolgozások és monográfiák írásának - amelyek megalapozzák nemzeti történetünk 10 kötetre előirányzott összefoglalásának munkálatait - ösztönzését jelölte meg feladatul.

Az azóta eltelt időszak a történettudomány jelentős fejlődését hozta.

Az előterjesztés vizsgálja a történettudomány főbb eredményeit, szól a tudományos vitákról, a történettudomány nemzetközi kapcsolatairól, a történettudomány központi kutatóhelyeiről, majd javaslatokat vet fel. Az előterjesztéshez mellékletek kapcsolódnak.

^x Megjelent az Akadémiai Közöny XXV. (1976.) évfolyamának 8. számában, 124-125. oldal

A főbb eredményeket vizsgálva a dokumentum megállapítja, hogy az 1968-tól 1974-ig terjedő időszakban a legfontosabb kutatóhelyek között az eddiginél egészségesebb munkamegosztás, együttműködés alakult ki. A kollektív munkát mindenekelőtt az egyetemi tankönyvek megírása terén elért eredmények jelzik. A tankönyvek egyik alapját képezik marxista történettudományunk legnagyobb vállalkozásának, a 10 kötetes Magyarország története megírásának. A történettudomány termésének nagyobb hányadát azonban az egyéni munkák adják. A történettudomány egészét tekintve minőségileg és mennyiségileg is a legjelentősebb eredmények a magyar történet és az annak szerves részét képező magyar munkásmozgalom története feltárásában születtek.

Az előterjesztés szól arról, hogy a történettudomány elmúlt néhány esztendejét a viták felpezsdülése jellemezte. Öröndetes, hogy ezek a viták nem periférikus problémák körül bontakoztak ki, hanem a magyar történelem fontos kérdései kerültek megvitatásra. Az elmúlt évek egyik legeredményesebb vitája a függetlenségi harc és az osztályharc összefüggése körül bontakozott ki. Az előterjesztés pozitívan értékeli azt a tényt, hogy a viták egy része nem csupán a történeti szakfolyóiratok hasábjain zajlott le, hanem irodalmi fórumokon, az olvasók szélesebb köre előtt is.

A nemzetközi kapcsolatokról szólva a dokumentum megállapítja, hogy a magyar történettudomány részvételét és szereplését a különböző nemzetközi tudományos tanácskozásokon, konferenciákon és kongresszusokon, különösen az utóbbi években, fokozódó érdeklődés és egyre nagyobb elismerés kíséri a külföldi szakmai közvélemény részéről. Természetesen ezen a területen is vannak tenivalók és ezekkel foglalkozik is az előterjesztés.

A központi kutatóhelyekkel foglalkozó rész felveti azt a sarkalatos kérdést, hogy a központi kutatóhelyek különböző főhatások alá tartozása kedvezőtlenül befolyásolja a történettudomány országos szintű tudományos irányítását és szakmai szervezését, de

szól a kutatói segéd személlyzettel, valamint a technikai segéd eszközökkel való ellátottság problémáiról is.

Az Elnökség 28/1976. számú határozata

1. Az Elnökség köszönettel tudomásul veszi a Filozófiai és Történettudományok Osztályának "Jelentés a történettudomány helyzetéről" szóló előterjesztését.

2. Megállapítja, hogy a vizsgált időszakban jelentősen fejlődött a marxista történeti kutatás. A kutatások a történeti valóság egyre szélesebb, számos esetben a jelenhez közelebb eső területére terjedtek ki és elősegítették annak teljesebb megismerését. A gazdag tudományos termést mindinkább az egyetemes történeti szemlélet, a gazdaság- és társadalomtörténeti nézőpont erősödése jellemezte, ugyanakkor a kutatómunka ismert eszközeihez újabb megközelítési módok és metodikai törekvések járultak.

3. A történettudomány utóbbi évtizedben bekövetkezett egészséges fejlődésének további biztosítása érdekében nagy gondot kell fordítani a tudományos vitákra, azok színvonalának emelésére, a történészek elméleti fejlődésére. A kutatómunka fejlődésével összhangban tervszerűbbé és a marxista-leninista eszmeiség fokozása szempontjából céltudatosabbá és hatékonyabbá kell fejleszteni a történeti munkák kritikáját, a vitairodalmat - mindenekelőtt a szakfolyóiratokban.

4. Az Elnökség ajánlja a főbb történettudományi kutatóhelyek felügyeleti hatóságainak, hogy a kutatóintézetek, tanszékek egyeztessék hosszabb távu elgondolásaikat, kutatási terveiket, és javasolja, hogy 1976 első felében terjesszék koordinált elgondolásaikat a Történettudományi Bizottság, illetve a Filozófiai és Történettudományok Osztálya elé.

Ennek során jelöljék meg azokat a fő témákat:

- amelyek kidolgozásában az intézetek és tanszékek együttesen vesznek részt, továbbá
- amelyeknek a megoldásában a társtudományok képviselőinek bevonását szükségesnek tartják.

5. Az Elnökség fontosnak tartja, hogy

5.1. a magyar tárgyú történeti kutatások fellendítése érdekében fordítassék az eddiginél nagyobb figyelem a felszabadulás utáni korszak történetének művelésére; továbbá

5.2. kerüljenek kidolgozásra azok a hosszabb távu célok, amelyekre a hazai egyetemes történeti kutatásoknak irányulniok kell. Ajánlja az alábbi kutatóhelyek felügyeleti hatóságainak, hogy e célokat a Történettudományi Intézet, a Párttörténeti Intézet, az ELTE egyetemes történeti tanszékei, valamint a Politikai Főiskola nemzetközi munkásmozgalomtörténeti tanszéke dolgozzák ki, javaslatot téve egyidejűleg a rendelkezésre álló tudományos erők munkájának hatékonyabb koordinálására mind szakmai, mind szervezeti téren.

6. Összhangban az igényekkel az Elnökség indokoltnak tartja a magyar történelem kiadást érdemlő forrásanyagainak felmérését, a legsürgetőbb forráskiadási munkálatok sorrendiségének megállapítását és hosszabb távu forráskiadási terv elkészítését, valamint ezzel összefüggésben a modern forráskiadási módszerek tisztázását. Ajánlja az Elnökség a kulturális miniszternek, hogy ennek a munkának az irányítását és koordinálását az Országos Levéltár végezze, és javasolja, hogy a forráskiadással összefüggő tervet küldjék meg véleményezésre 1976 folyamán a Történettudományi Bizottság, illetve a Filozófiai és Történettudományok Osztálya részére.

7. Ajánlja az Elnökség, hogy a szocialista országokban folyó történeti kutatások figyelemmel kísérésének, a tapasztalatok hasznosításának, és az összehasonlító történeti módszer fejlesztésének érdekében a kutatóintézetek és történeti tanszékek hosszabb kiküldetések biztosításával is gondoskodjanak munkatársaik magas szintű orosz nyelvi képzéséről és fejlesszék a szomszédos országok nyelveinek elsajátítását is.

8. Felkéri az Elnökség a főtitkárt és az oktatási minisztert vizsgálják felül a történeti kutatás technikai segédeszközökkel és technikai segéderőkkel való ellátottságát, anyagi támogatását, és ennek a szakmai munka produktivására való kihatását. A vizsgálat eredményének megfelelően tegyék meg a szükséges intézkedéseket.

9. Az Elnökség ajánlja a főtitkárnak és az oktatási miniszternek a jogi karok jogtörténeti tanszékeinek támogatását és erősítését azzal, hogy ezek a tanszékek a tudományos munkában elsődlegesen az egyetemek történeti tanszékeire támaszkodjanak.

10. Az ELTE BTK történeti tanszékeinek - amelyek jelentős bázisai a történettudományi kutatásoknak - a továbbfejlődési irányok kérdéseiben a Filozófiai és Történettudományok Osztálya adjon tartalmi iránymutatást az ezt igénylő Oktatási Minisztériumnak.

11. Az Elnökség nagy fontosságot tulajdonít az 1980. évi történész világkongresszusra való felkészülésnek s ezt mint fontos feladatot külön is a történészek figyelmébe ajánlja.

12. Kíváncosnak tartja az Elnökség, hogy a történettudomány helyzetéről szóló jelentést megfelelő időpontban a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság^x is vitassa meg.

^x Az Elnökség ajánlásának megfelelően a helyzetelemzés átdolgozott változatát a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság 1977 májusában megtárgyalta.

MELLÉKLETEK

a történettudomány helyzetéről készített jelentéshez

1. számú melléklet

A feudális korral foglalkozó magyar történettudomány helyzetében bizonyos változás következett be: jelentősége hazai és világviszonylatban nagy mértékben megnövekedett, határozottan fellendült a kutatói tevékenység és gazdagodott a kutatások tematikája. A kutatások egyik fő tendenciájává az összefoglalásra való törekvés vált. Ilyen összefoglalók készültek vagy vannak munkában a mezőgazdaság fejlődése, a jogtörténet és a hadtörténet vonatkozásában.

A Dózsa parasztháború történetével foglalkozó tanulmányok a magyar gazdaság- és politikatörténet nagyobb, évszázados távlatába állítva tárták fel a feudalizmuskori Magyarország legnagyobb parasztfelkelésének törvényszerűségeit. Átfogó igényű monográfia készült a feudalizmuskori nemzeteszme kialakulásáról, a XV-XVIII. századi parasztság társadalmi, anyagi és jogi helyzetéről, a francia és a magyarországi jobbágyság összehasonlító vizsgálatáról, valamint a XVIII. századi várostörténetről.

A társadalmi-gazdasági fejlődés kérdéseit monográfiák sora világította meg. Ide sorolhatók a IX-X. századi magyar társadalomról, a honfoglalásról, a honfoglaló magyarok települési rendjéről, a fejedelmi szolgáló népekről, a középkori magyar faluról, a falu településrendjéről, a középkori főúri társadalom szerkezetéről, az erdélyi kuruc mozgalomról, valamint a Rákóczi-szabadságharcnak és Franciaországnak a régebbi irodalomban sokat vitatott

kapcsolatáról, továbbá 1514 történetéről, az egyházi társadalomról, a hajdukról, a hegyaljai mezővárosokról, a céhekről és több uradalomról, helységről készült munkák. A fentieken tulmenően monográfia látott napvilágot Metternich és Magyarország viszonyáról, a jobbágyfelszabadítás kivivásáról 1848-ban, a nemzetőrség és honvédség szervezéséről, Pest-Buda 1848-as mozgalmairól. A folyamatban levő kutatások többsége agrártörténeti és gazdaságtörténeti, kisebbik része pedig társadalomtörténeti és politikatörténeti témákat ölel fel.

Az összefoglalások és a monografikus feltárás munkájával egy ütemben, ezekkel összefüggésben folytak olyan elméleti igényű elemző munkálatok, amelyek Magyarország fejlődésének főbb törvényszerűségeit, európai, kelet-közép-európai beágyazottságát, az állam és a társadalom törvényszerű fejlődésének tendenciáit vázolták fel. A gazdaságtörténeti kutatások keretei között a nemzetközi kereskedelmi utak eltolódásának vizsgálata a nyugat-európai kapitalizmus és a kelet-közép-európai mezőgazdaság szoros kölcsönhatását mutatta ki a modern típusu tömegkereskedelem kibontakozásának korszakában, felvázolva ezzel a kései feudalizmust konzerváló egyetemes törvényszerűségek új összefüggéseit Magyarországon. A rendiség és a jobbágyság, rendiség és abszolutizmus, valamint a felvilágosodás kérdéseivel foglalkozó tanulmányok a magyar társadalomfejlődést több évszázadra meghatározó és alakító tényezőket vettek számba, a török- és a Habsburg-ellenes harccal, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc kérdéseivel foglalkozó tanulmányok viszont a nemzet és haladás összefüggéseit vizsgálták. Noha ezeknek a tanulmányoknak a hozama a feudalizmus egyetemes elvi kérdéseit illetően is általában számottevő, a kifejezetten elvi jellegű tanulmány viszonylag kevés. Mindezek a munkák összességükben mégis a magyarországi fejlődés objektív törvényszerűségeinek és egyetemes távlatainak feltárásához járultak hozzá, a magyar múlt reálisabb megismerését segítették elő.

Az előző időszakhoz képest több forrásközlemény látott napvilágot; kiemelkedő jelentősége van az urbéres birtokviszonyokra vonatkozó adatok történetstatisztikai feldolgozásának. Folyamatban van néhány nagy forrásfeltáró vállalkozás is, mint pl. a Zsigmond-kori Oklevéltár, a Dózsa Okmánytár, az agrártörténet komplex forrásainak statisztikai és kartográfiai módszer segítségével történő feldolgozása, Rákóczi műveinek kritikai kiadása. Mindazonáltal a feudalizmuskori forráskiadás ügye ma még messze áll a régi hagyományok vagy a nemzetközi követelmények, sőt a rokontudományokban kialakult gyakorlat szintjétől is. A régi nagy forráskiadvány sorozatok (*Monumenta Hungariae Historica*, *Archivum Rakoczianum*) és az újabb középkori oklevélkiadási vállalkozások torzók. Nem haladnak a tervezett ütemben a Magyar Országgyűlési Emlékek munkálatai sem. Átfogó, tervszerű munka helyett a növekvő igényeket általában a tömegével megjelenő esetleges, egyedi, sokszor hibás kis közlemények igyekeznek kielégíteni. Ez a megoldás azonban korszerűtlen és végső fokon rablógazdálkodás jellegű.

A kétségtelenül igen széles körű és nagy jelentőségű eredményeket hozó kutatások ellenére az ezeréves időszak egyes korszakai távolról sincsenek egyenletesen ellátva. A középkoron belül az Árpád-korra koncentrálódik nagyobb érdeklődés, s a kései feudalizmus korszakának olyan jelentős időszaka, mint a XVIII. század, kevés kutatót foglalkoztat. Az eseménytörténet általában végig elhanyagolt. A jobbágy-parashti osztályharc kérdéseiben a Dózsa-ülésszak hozott fellendülést. Ugyanakkor az ipartörténet csaknem teljesen hiányzik, és aránytalanságok jellemzik a várostörténeti kutatásokat is. Előfordul, hogy több ígéretes témakör mögött egyetlen kutató áll, vagy egyetlen kutató művel olyan témakört, amely más országokban iskolákat, illetőleg kutatócsoportokat foglalkoztat. Hiányzik a tematikai bővülést értékelő, rendszerező marxista kritika. Számolni kell azzal is, hogy egyes történettudo-

mányi ágazatok (művelődéstörténet, eszmetörténet) szervezése és irányítása a rokontudományok területére kerül át. Ez utóbbiban kétségtelenül szerepet játszik az a körülmény is, hogy a megfelelő latin nyelvi előképzettség hiányában egyre csökken azoknak a fiatal történész kutatóknak a száma, akik a feudális korral kívánnak foglalkozni.

A neoabszolutizmuskori magyar történet kutatása terén ki kell emelnünk a részben a korábbi gazdaságtörténeti és politikatörténeti eredményeken alapuló, a polgári átalakulás követelményei és az önkényuralom témakörre vonatkozó vizsgálódásokat, amelyek a magyarországi tőkés fejlődés útjának történeti feltárása szempontjából jelentősek. Bizonyos vonatkozásban ehhez a témakörhöz kapcsolódnak azok a kutatások is, amelyeknek eredményeként képet kaptunk az abszolutizmus kori Magyarország társadalmáról, a társadalmi rétegződés folyamatának előrehaladásáról, a nagybirtokos arisztokrácia szerepéről, a nemesség felbomlásáról, a parasztság differenciálódásáról, valamint a polgárság rétegződésének és a munkásosztály kialakulásának a kezdeteiről. A kutatómunka fokozottabban kiterjedt a magyarországi nemzetiségi kérdésre is. Már itt utalnunk kell a továbbiak szempontjából nagy fontosságú, monográfiában is kifejtésre került 1860-1861-es évekre, továbbá a magyarországi helyzet nemzetközi hátterének felvázolására. Külön eredményként könyvelhető el az abszolutizmus korabeli magyarországi társadalom- illetve kultúrtörténet összefoglalása s végül az 1867-es kiegyezés előtörténetének kimunkálása.

A dualizmus korának legjelentősebb új kutatási eredményei a gazdaságtörténet-írásban születtek meg. A gazdaságtörténet kutatói közül többen is hozzáfogtak a kapitalizmus kori gazdaság fejlődés főbb adatainak összeállításához, legfontosabb közgazdasági mutatóinak kidolgozásához. Értékes tanulmányok kerültek publikálásra a tőkefelhalmozásra és a nemzeti jövedelem alakulására vonatkozóan. A gazdaságtörténeti kutatás eredményei ténylegesen - mintegy

összegezeként - a magyar gazdaság utolsó száz évének szintézisében érvényesültek. Agrártörténet-írásunk a legutóbbi években érkezett el a dualizmuskori mezőgazdasági fejlődés szintézisének első kísérleteihez. Feldolgozásra került a polgári forradalom utáni urbérrendezés anyaga, ami nélkülözhetetlen a parasztság birtokviszonyainak és rétegződésének tisztázásához a kapitalizmus fejlődésének kezdetén. Monográfia készült a csákvári Eszterházy-uradalomról, amelyben a dunántúli nagybérlet sajátos viszonyai kerültek kifejtésre. De ugyancsak figyelemreméltóak az állattenyésztés fejlődésével, valamint a dualizmuskori növénytermesztéssel és a mezőgazdasági szakoktatás multjával foglalkozó kutatások.

Új forrásanyagokban és elemzésekben bővelkedő monográfiák gazdagítják a dualizmus korának politikatörténeti irodalmát is, mégpedig a koalíciós kormány időszakára, a munkapárti periódusra és az első világháború éveire vonatkozóan. Ezen kívül a dualizmus központi állami szerveinek kutatásában is számottevő eredmények születtek. - Monografikus formában kerültek kifejtésre a kiegyezés létrejöttének külpolitikai előzményei. Ugyanakkor a magyarországi nemzetiségek dualizmuskori történetének kutatása eléggé elhanyagolt területté vált, mindössze a kárpátukránok gazdasági, társadalmi és politikai fejlődéséről, valamint az erdélyi román polgárság 1918. évi szerepéről készült tanulmány.

A gazdaságtörténet és a politikatörténet mellett megindult a társadalomtörténet kutatása. A budapesti legnagyobb adófizető polgárokról áttekintést nyújtó tanulmányok a burzsoázia eddig kevésbé ismert csoportjait (háztulajdonosok, építési vállalkozók) mutatják be, új szempontokkal gazdagítva a burzsoázia kialakulásának folyamatáról szóló irodalmat; feltárták a vasutépítés korai szakaszában résztvevő vállalkozók, mérnökök és munkások társadalmi összetételét is. Az egyetemi tankönyv keretében összefoglaló jelent meg a dualizmuskori társadalom egészéről.

Az eddigi eredmények birtokában méginkább érezhető a közép-birtokos nemesség, valamint a hivatalnok-értelmiségi "középosztály" története kutatásának hiánya. De talán még az előbb említetteknel is nagyobb szükség volna a paraszti társadalom fejlődésének az eddigieknél behatóbb ábrázolására.

Uj adatokkal gazdagította a kutatás az Általános Munkásélet történetének irodalmát, főleg a korai magyarországi szocialista munkásmozgalom nemzetközi kapcsolatait illetően. Kiegészültek a Magyarországi Általános Munkáspárttal kapcsolatos korábbi kutatások, valamint feldolgozást nyert az 1871-1872-es "hütlenségi per" története. De meg kell említeni a hazai agrárszocialista mozgalmakkal, Áchim tevékenységével foglalkozó kutatómunka folytatását, valamint Szabó Ervin tevékenysége kezdeti szakaszának részleges kimunkálását is. A kutatás nagy figyelmet szentelt a Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetközi kapcsolatainak, a Szociáldemokrata Pártnak az Osztrák-Magyar Monarchiával és más külpolitikai kérdésekkel összefüggő állásfoglalásainak. A munkásmozgalomtörténet-írás jelentős nyeresége az a nagyszabású munka, amely a századfordulótól 1918-ig terjedő időszak vonatkozásában elemzi a korabeli magyarországi szocialista munkásmozgalom fontos kérdéseit, középpontba állítva a szociáldemokrata reformizmus elméleti és politikai vonásait, különböző megnyilvánulási formáit. Más monografikus jellegű feldolgozásokban a századfordulón kialakult szociáldemokrata baloldal problematikája, az MSZDP agrárpolitikája, az MSZDP és a nemzeti-nemzetiségi kérdés, a parlament és az MSZDP kapcsolatai, a koalíciós kormány és a munkásmozgalom s végül az 1914-1918-as időszak munkásmozgalmának kérdései nyertek megvilágítást.

A művelődés- és eszmetörténet korábban eléggé mellőzött területén szintén kezdeményező lépések történtek a kutatásban. Több, nagyobb lélegzetű tanulmány tárja fel az oktatásügy fejlődé-

dését, továbbá a XX. század eleji ujkonzervatív nézetek kialakulását, és kezdeti lépések történtek a progresszív polgári irányzatok történetének feltárására is.

A beszámolási időszakra esett az 1918-as polgári demokratikus forradalom és az 1919-es Tanácsköztársaság félévszázados évfordulója. Ezek az évfordulók igen nagy mértékben vitték előre a forradalmi periódus történetének feltárását és feldolgozását. Mindkét témakör részletes, monografikus feldolgozást kapott. 1918 és 1919 történetének egyszerre való kidolgozása lehetővé tette a polgári demokratikus forradalom szocialista forradalommá történő továbbfejlődésének valóban történeti ábrázolását. A monografikus munkálatok keretében általában jelentőségüknek megfelelő helyet kaptak a korábban ebben a vonatkozásban sem kellően kimunkált forradalomelméleti tényezők. Eredményként könyvelhető el a polgári demokratikus forradalom időszaka pártviszonyainak, valamint Ausztria és a Magyar Tanácsköztársaság kapcsolatának tisztázása is. Az évfordulók alkalmából fontos jogtörténeti, irodalom- és művészettörténeti munkák világították meg a Magyarországi Tanácsköztársaság működését. A magyar internacionalistáknak a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és az intervenció elleni küzdelemben betöltött szerepével foglalkozó kutatások mellett jelentős eredmények születtek a volt orosz hadifoglyoknak az 1918-as és 1919-es magyarországi forradalmakban tanúsított magatartásával foglalkozó kutatásokban is. Ezeknek, valamint a fellendülő helytörténeti irodalomnak a következtében 1918-1919 historiográfiája mindinkább nélkülözi már a "fehér foltokat".

A Horthy-korszak története kutatásának erőteljes fellendülését a 60-as években monográfiák, nagyobb tanulmányok és különböző forráskiadványok megjelenésének sora bizonyítja. A politikatörténeten belül különösen a huszas és a harmincas évek hivatalos politikája iránt mutatkozott nagyobb érdeklődés a történeti kutatás részéről, az utóbbi években viszont már mindinkább a negyvenes

évek, pontosabban a második világháboru alatti magyarországi politika történetének kutatása került előtérbe. E változást jelezte az Imrédy-kormány és a Magyar Megújulás Pártja történetét tárgyaló feldolgozás 1970-es megjelenése, majd ezt követte valamivel később a nyilas uralmi rendszer történetének monografikus igényű kidolgozása és azoknak a munkáknak a publikálása, amelyek az uralgó osztályok válságának elmélyülésével, az antifasizmus és a magyarországi ellenállás történetével foglalkoznak.

A korszak politikatörténetének teljesebb feltárása igényéről tanuskodik az a tény, hogy az utóbbi időben szemmelláthatóan megerősödött a hivatalos kormánypolitikán kívülálló politikai irányzatok és csoportok történetének kutatása. A budapesti liberális ellenzék és a szabadkőművesség 1919-1944 közti szerepe mellett, az Új Szellemi Front és a Magyar Nemzet "szellemi honvédelme" történetét ábrázoló munkák, illetőleg tanulmányok jelzik elsősorban a szóbanforgó témakörben végzett kutatások eredményességét. Hasonlóan fellendültek és egyre szélesebb körűvé váltak a nemzeti-ségtörténeti kutatások. Ebben a vonatkozásban főleg a második bécsi döntést és a nemzetiségi kérdést, ezen belül a magyar-román kapcsolatokat, a magyarországi németek és a Volksbund politikai szerepét, valamint a Bethlen-kormány nemzetiségi politikáját tárgyaló munkákat emelhetjük ki.

Új szint jelent a korszak történetének kutatásában a hadtörténeti irodalom számottevő gyarapodása, mégpedig a fegyveres erőnek az ellenforradalom restaurációjában betöltött szerepére, a katonai diplomáciára és a Horthy-hadseregnek a második világháborúra való felkészítésére vonatkozóan. De figyelmet érdemlőek a magyarországi antifasiszta ellenállásnak a jugoszláv népfelszabadító harcokkal, valamint a lengyel ellenállással kialakított kapcsolatait feltáró kutatások is.

A külpolitikatörténeti kutatásokat - "A Magyarország külpolitikája 1919-1945" c. összefoglalás 1969-ben történt kiadása óta -

főleg "kapcsolat történeti" feldolgozások reprezentálják. Így a két világháború közötti lengyel-magyar viszonyt, valamint a csehszlovák-magyar és az olasz-magyar kapcsolatok történetét, helyesebben történetének egy-egy fejezetét tárgyaló munkák, Hasonló jellegű, bár természetesen erősebb belpolitikai kötődéssel, a "Burgenland az európai politikában" című tanulmány is.

A korábban megjelent átfogó jellegű gazdaságtörténeti feldolgozások után az e téren végzett kutatásokat részben a magyarországi mezőgazdasági termelés alakulását bemutató monográfia, részben pedig a kisebb ágazatok (külkereskedelem) és egy-egy tájegység (Dél-Dunántul) ipari szerkezetét tárgyaló tanulmány elkészülte érzékelteti. A legjelentősebb vállalkozás azonban mégis kétségtelenül a Közép-kelet-Európa gazdasága a XIX. és a XX. században témájú monográfia, melyben a szerzők új forrásanyag és gazdag nemzetközi irodalom alapján rekonstruálják a közép-kelet-európai ipari forradalom sajátosságait, s így a két világháború közötti magyar gazdasági fejlődést a nagyobb régió kereteibe ágyazva rajzolják meg összehasonlítható módszerrel. A gazdaságtörténeti kutatások fényénél azonban még szembetűnőbbé válik a társadalomtörténeti kutatómunka elhanyagoltsága, lényegében kialakulatlansága. Csak kisebb tanulmányok foglalkoznak az ipari munkásság és a mezőgazdasági népesség helyzetének alakulásával.

Az 1920-as évek forradalmi munkásmozgalma történetét illetően színvonalas feldolgozások (A Kommunisták Magyarországi Pártjának újjászervezése 1919-1925; A Magyarországi Szocialista Munkáspárt 1925-1928; A proletariátus tömegmozgalmai Magyarországon a gazdasági válság éveiben 1929-1933) állnak rendelkezésre. Hiányzik viszont az irodalomból azon utkeresés reális rajza: miként jutott el a kommunista mozgalom annak felismeréséhez, hogy a magyarországi viszonyok között is szükség van az antifasiszta népfront-politika alkalmazására. Ugyanakkor attól a ponttól kezdve, amikor a magyar forradalmi munkásmozgalom a népfront, majd a

függetlenségi front politikáját magáévá tette (1936-1937), fejlődésének szinte valamennyi kérdését, szakaszát kidolgozták a már megjelent monográfiák és a hozzájuk kapcsolódó tanulmányok. Ezek a munkák egyértelműen bizonyítják azt is, hogy a forradalmi munkásmozgalom érlelte azokat a társadalmi erőket, amelyek az ország felszabadulásával új fejezetet nyitottak Magyarország történetében.

A Kommunista Párt szervezeti fejlődéséről uttörő jelentőségű tanulmánykötet jelent meg. E kötet a párt megalakulásától (1918) 1962-ig követi nyomon a pártszervezetek kiépülését, s ezen belül több fejezetet szentel a KMP illegális időszakának. Megkezdődött a KMP esztörténetének és irodalompolitikai törekvéseinek a számbavétele is, főleg Révai József és Molnár Erik munkásságának elemzésével kapcsolatban. Ugyanakkor lényegében változatlanul "szűk keresztmetszete" a munkásmozgalomtörténeti kutatásnak a szakszervezeti mozgalom és az MSZDP két világháború közötti történetének vizsgálata. Kifejezetten az MSZDP történetével tulajdonképpen egyetlen nagyobb munka (A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az ellenforradalmi rendszer 1919-1921) foglalkozik.

Megindult a korszak - és az előző korszakok - jelentős munkásmozgalmi személyiségei életútjának feldolgozása is. Eddigtöbbek között Frankel Leóról, Kun Béláról, Kunfi Zsigmondról, Landler Jenőről, Rajk Lászlóról és Szamuely Tiborról készült biográfikus munka. E mellett szép számmal jelentek meg rövid lélegzettű, de tudományos igényű tanulmányok, cikkek a munkásmozgalom "közkatonáiról" is. A legutóbbi időben jelent meg a Munkásmozgalomtörténeti Lexikon, amelynek munkálatai - a kutatási terület ismert helyzete következtében - sokszor forrásfeltáró tevékenységet is igényelt.

A művelődés-, illetőleg a kultúrtörténeti kutatások eredményeként néhány kérdés (a "népiesek" történeti elhelyezése, a szél-

sőjobboldali törekvések ideológiai előzményei, Klebelsberg tudománypolitikai programja) új megvilágításba került. Átfogó, hagyományos tárgykörű, de marxista módon értelmezett kulturtörténeti kutatásokról, azok szervezett és tervszerű megindulásáról azonban még a legutóbbi időkig sem beszélhetünk.

Sajátos helyzetet tükröz e korszak történetének forráskiadása. Noha az ötvenes évek derekán megindult nagyméretű és tudományos szempontból fontos forráskiadvány-sorozatok (Iratok az ellenforradalmi rendszer történetéhez, Diplomáciai iratok Magyarországnak külpolitikájához) munkálatai folytatódtak, a hetvenes évek elejére a forráskiadási tevékenység mégis lelassult és csak a Bethlen István titkos iratai c. gyűjtemény jelentette a "folytonosságot". Ugyanakkor határozott törekvés mutatkozik a történetkutatók részéről a külföldi (angol, amerikai, német, osztrák stb.) levéltárak magyar vonatkozású iratainak a feltárására. Igaz, az eredmények itt még csak néhány kisebb forrásközleményben jelentkeznek, de minden remény megvan arra, hogy a magyar vonatkozású nyugatnémet iratanyag kiadását (A Wilhelmstrasse és Magyarország) és kiaknázását, ha nem is testes kötetek formájában, de követni fogja az említett levéltárak forrásanyagának alaposabb hasznosítása.

A népi demokratikus korszak történetének kutatása az ötvenes évek legvégén vett nagyobb lendületet s a hatvanas évek elejétől kezdve indult meg fokozatosan a kutatási eredmények publikálása.

A hatvanas évek második felében és a hetvenes évek elején megjelent munkák nem egy vonatkozásban a kutatások tematikai gazdagodásáról és esetenként a feldolgozás színvonalának további emelkedéséről tanuskodnak. Ugyanakkor a korábbi évekhez képest a gazdaságtörténettel való összehasonlításban - inkább a politikatörténeti kutatások kerültek jobban előtérbe. Ennek ellenére a gazdaság- és ezen belül az agrártörténeti kutatásnak olyan lényeges

kérdéseket sikerült tisztázni, mint a földigénylő bizottságok szerepe a földosztásban és a földreform vívmányainak a megvédésében, a felszabadulást követő fél évtized mezőgazdasági szerkezetének és termelésének az alakulása, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének kísérletei s az átszervezés hazai sajátosságai, különös tekintettel a gazdasági növekedésre és a struktúra változásra. A korábbi kutatások figyelembevételével és továbbfejlesztésével készült el és jelent meg 1974-ben "A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945-1968" című egyetemi tankönyv is. A politikatörténeti kutatások fejlődését többek között az Ideiglenes Nemzetgyűlésről és az Ideiglenes Nemzeti Kormányról, a Nemzeti Paraszt Párt és a Kisgazda Párt 1944-1948 közötti politikájáról, a Szociáldemokrata Párt ujjszervezéséről, a magyar szakszervezeteknek és az üzemi bizottságoknak a népi demokratikus átalakulás idején kifejtett tevékenységéről szóló tanulmányok és nagyobb lélegzetű munkák példázák. Ide sorolhatók azok a feldolgozások is, amelyek az 1956. évi ellenforradalom előzményeit, lefolyását tárgyalják és bemutatják annak külföldi visszhangját. Végül külön is meg kell emlékeznünk azokról a kutatásokról, amelyek a magyar kommunista mozgalom történetének sokoldalú és alapos feltárására irányultak, illetőleg irányulnak. Itt az eredményeket a párt felszabadulás utáni szövetségi politikája mellett főleg a munkásegység megteremtéséért folytatott küzdelmét, a két munkáspárt egyesülését, az MSZMP 1956-1957-es ujjszervezését és a népi demokratikus forradalomelmélet fejlődését tárgyaló munkák szemléltetik. Sőt, ez utóbbi egyuttal már az ideológiatörténeti kutatások megindulását, első figyelemre méltó eredményeit is jelzi a maga tárgykörén belül.

Eredmények jelentkeztek a magyarországi felszabadító hadműveletek kutatásában is: szovjet és német levéltári forrásokra támaszkodva sikerült a debreceni, a budapesti és a balatoni (védelmi) hadművelettel kapcsolatos eddigi ismereteket elmélyíteni, illetőleg pontosítani. A Magyar Néphadsereg története egyes részkérdéseinek kutatásában (a katonapolitika alakulása, a hadseregnek az ujjaépítésben betöltött szerepe stb.) szintén előrelépés történt.

A jövőbeni kutatások szempontjából is jelentősek az utóbbi években megjelent különböző forráspublikációk. Ebben a tekintetben elsősorban az MSZMP KB Párttörténeti Intézete színvonalas forráskiadványa (a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944-1948; a Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962; 1963-1966; 1967-1970) érdemelnek említést.

Hasznos dokumentumközlések láttak napvilágot a felszabadulás utáni magyar-szovjet kapcsolatok történetéből és az üzemi bizottságoknak a munkáshatalomért vívott küzdelméből is.

A népi demokratikus korszak kutatásában elért eredmények, különösen a gazdaság- és a politikátörténet vonatkozásában, azt igazolják, hogy a döntően objektív okok folytán keletkezett "lemaradást" a magyar történelem korábbi korszakainak kutatásával szemben részben sikerült behozni. Lényegében sikerült átlépni az 1948-as, sokáig "bűvösnek" tekintett határon is. Ennek ellenére az 1948-1956 közötti periódus történetének tudományos megvilágítása még a jövő feladatai közé tartozik. Fokozottan érvényes ez a korszak külpolitikájára, amely egy-két kérdéstől (pl. a magyar-amerikai kapcsolatok 1945-1948) eltekintve alapjában véve változatlanul "fehér folt" maradt. A politikátörténeti, s főleg a gazdaságtörténeti irodalom tartalmaz ugyan társadalomtörténeti vonatkozásokat is, de a korszak társadalomtörténete a kutatásban még egyáltalán nem foglalja el a jelentőségét megillető helyet. Nagyjában ugyanez mondható el a kulturtörténetről is.

A fejlődést azonban minden bizonnyal negatívan befolyásolja majd az a körülmény, hogy a korszak korábbi, egyébként sem nagy kutatógárdájának több tagja ma már nem a népi demokratikus időszakokkal foglalkozik, és hogy a levéltári kutatások lehetősége a fővárosban és a vidéken érezhetően beszűkült. Ez a tény kedvezőtlenül befolyásolja a fiatal kutatók korszak- és témaválasztását.

2. számú melléklet

A hazai egyetemes történeti kutatásban - a hagyományoknak megfelelően - lényegében még ma is az ókortörténet halad az élen, amely azonban mind tudományos, mind szervezeti téren sajátos helyet foglal el és csak részben kapcsolódik magához a történettudományhoz. Az ókori Kelet (Egyiptom, Mezopotámia) viszonylatában az utóbbi időben a művelődéstörténeti s ezen belül a vallástörténeti kérdések álltak a vizsgálódások homlokterében. E mellett Irán, Közép-Ázsia s részben Kína és India ókorának valamint korai középkorának számos problémája nyert megvilágítást, esetenként uttörő jelentőségű forrásfeltárással és interpretációval. Kiterjedt a kutatás az ázsiai és antik termelési mód korszakváltásának a problematikájára, de több kérdésre derítettek fényt a mykénei, homérosi és archaikus korral foglalkozó tanulmányok is. Az archaikus és klasszikus görögség történetéről s különösen művelődéséről "A görög kultúra aranykora" című munka ad összefoglaló képet. Róma történetével összefüggésben, főleg a késői köztársaság, a polgárháború korára vonatkozólag a városi plebs szerepéről, az árutermelésről és a kalózkodásról valamint a Catilina mozgalomról írt tanulmányok vitték előre a kutatást. A császárkori kutatások fellendülését mindenekelőtt Pannonia és Moesia Superior történetének, társadalmának és romanizációjának feldolgozásai szemléltetik. Ezen kívül a provincia-kutatások és a korai korszakra vonatkozólag a régészeti, valamint a jogtörténeti kutatások, a forráskutatás területén pedig az "Appianus és helye az antik történetírásban" című munka érdemelnek még említést.

A középkori egyetemes történet keretében figyelemre méltó eredmények születtek a társadalmi formák elméletének, különösen a "germán forma" lényegének, az antikvitás és a feudalizmus kapcsolatainak, a középkori egyház és hadsereg szerepének feltárásá-

ban. Ujabb, jelentős eredményeket hozott Kelet-Európa gazdaság- és társadalomtörténetének, különösen a második jobbágyság problematikájának kutatása. Megkezdődtek a termelőerők fejlődése szempontjából fontos eszköztörténeti és technológia-történeti kutatások, valamint sikereket könyvelhet el a kelet-európai összehasonlító jog- és pénztörténet is. A hagyományokra visszatekintő népvándorlástörténeti kutatások kiterjedtek nemcsak a magyarsággal kapcsolatba került nomádokra, de más steppei népekre is, s ezek későbbi történetére is. A bizantinológiai és középkori balkanisztikai kutatásokban van bizonyos megtorpanás, bár Bizánc és Dél-Itália X-XI. századi kapcsolatairól értékes tanulmány született. Ezzel szemben a kutatások tematikájának kibővülését jelzik a flandriai "jó városok" forradalmaival, az orosz etnikai és állami egység gondolatának jelentkezésével, a középkori városok elnéptelenedésével és Dél-Amerika gyarmatosításának a történetével kapcsolatos vizsgálódások. Fellendülés tapasztalható az ideológiatörténeti kutatásokban: folytatódott a feudális kor nagy szellemi mozgalmainak (humanizmus, reneszánsz, reformáció, felvilágosodás) vizsgálata, kiegészítve tudomány- és egyetemtörténettel. A méltánylást érdemlő sokrétűség mellett is észre kell azonban venni, hogy középkori egyetemes történetírásunk - a késő középkori gazdaság- és társadalomtörténetet kivéve - nem érdeklődik eléggé a szomszédos országok iránt, holott a közös kelet-közép-európai helyzet kutatása - a feudalizmus kialakulása, a középkori kultúra és ideológia stb. terén - nagyobb figyelmet és több erőfeszítést érdemelne.

Az új- és legújabbkori egyetemes történeti kutatások talán legjellemzőbb vonása a tematika jellegéből fakadó szóródás. A főleg magyar történeti kutatásokból kinőtt diplomáciatörténet középpontjában továbbra is az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikájának s méginkább a közép- és délkelet-európai országok egymás közötti kapcsolatainak és nemzetközi helyzetének a vizsgálata áll. A legújabb feldolgozások az első világháború időszakával illetve Franciaország biztonsági, Anglia kontinentális politikájával, valamint a

hitleri Németország külpolitikájának egyes kérdéseivel, az Osztrák Köztársaság nemzetközi helyzetével foglalkoznak. A közelmúltban jelent meg a két világháború közötti diplomáciatörténet rövid összefoglalása és a második világháború történetét tárgyaló nagyszabású monográfia. Változatlanul igen hiányos viszont a második világháború utáni nemzetközi kapcsolatok történetének a feldolgozása. Ezt a hiányt csak részben pótolhatják az egyes országok (Szovjetunió, Németország, Franciaország, Ausztria stb.) történetéről szóló tudományos népszerűsítő munkák illetőleg az 1945-1956 közötti évek főbb diplomáciai eseményeinek összefoglalása.

A nemzetközi munkásmozgalomtörténet kutatásában elért eredményeket - a II. Internacionálé története mellett - elsősorban a Komintern történetét s ezen belül az egységfront-politika kidolgozását és alkalmazását tárgyaló munkák jelzik. Néhány újabb tanulmány a fentebbi problémát a szociáldemokrata Szocialista Munkásinternacionálé vonatkozásában is vizsgálja. Több tanulmány jelent meg a nagyobb évfordulókkal (pl. a Komintern megalapításának 50., a Párizsi Kommün 100. évfordulójával) kapcsolatban. Kiadásra került A nemzetközi munkásmozgalom története 1830-1945 című összefoglalás magyar szerzők tollából. De a helyzetet egyáltalán nem lehet kedvezőnek mondani, még akkor sem, ha a magyar munkásmozgalomtörténet kutatói rendszerint igen széleskörű egyetemes összefüggések felvázolását is vállalták illetőleg vállalják munkáikban.

Már hosszabb idő óta lényegében önálló területet jelentenek a kelet-európai kutatások. A XIX. század első felére vonatkozó összefoglalás mellett elsősorban a nemzeti megújulási mozgalmak komparatív bemutatása szemlélteti az idevágó kutatások eredményeit. Igen szembetűnő viszont az, hogy a Szovjetunió és a népi demokratikus országok második világháború utáni történetének a tanulmányozása meglehetősen elhanyagolt.

Egyre határozottabban önállósuló kutatási területté kezd válni az un. harmadik világ népeinek története. A Fekete-Afrika és Dél-Amerika történetével kapcsolatos kutatások, illetőleg feldolgozások mellett ide sorolhatók azok a vállalkozások is, amelyek a gyarmatosítás történetéből meritették témájukat, valamint a komoly érdeklődést kiváltó "Fejlődő Országok Lexikona".

Egyetemes történetírásunk - tartalmát tekintve - alapvetően gazdaság- és politikatörténeti jellegű. Ugyanakkor már több eszmetörténeti, közelebbről a politikai gondolkodás története tárgy-körébe tartozó munka is megjelent, és a történetírás története területén - a pozitivizmus, illetve hazai hatásának elemzésével - szintén megtettük az első jelentősebb lépéseket.

Egyetemes történetírásunk bázisát elsősorban az egyetemi tanszékek, továbbá a kutatóintézetek megfelelő csoportjai s részben a tudományos szocializmus oktatói képezik. Ezek teljesítménye azonban a társadalmi igényektől elmarad, kutatásának módszertana, számos elvi kérdése még kidolgozatlan. Szükségesnek látszik tehát, hogy a lehetőségek és szükségletek figyelembevételével kijelöljük az egyetemes történeti kutatások irányait és feladatait, ezekkel összhangban biztosítsuk a kutatás feltételeit és a tudományos utánpótlás folyamatosságát.

A minősítéssel rendelkező történészek
életkorának alakulása
 (1974. szeptember 1-i adatok szerint)

Megnevezés	30 év alatt	30-35	35-40	40-45	45-50	50-55	55-60	60 felett
Akadémikus	-	-	-	1	1	2	1	5
Tud. doktora	-	-	-	3	7	-	4	6
Kandidátus	-	4	11	52	81	22	23	20

Kandidátusi fokozat megszerzésének módja:

Kandidátusi fokozatot szerzett						
önálló aspi- rantu- rával	levelező aspi- ráns- ként	aspiran- turán ki- vül, vé- védéssel	ösztön- díjas as- piráns- ként	külföl- di as- piráns- ként	munkás- sága a- lapján, véde- s nélkül	egysze- rűsített eljárás- sal
68	37	57	14	24	10	3

Aspiráns felvételek alakulása:

Aspirantura neme	Felvételre került				
	1970	1971	1972	1973	1974
Ösztöndíjas	1	3	2	2	3
Levelező	3	2	-	-	1
Külföldi	1	-	-	-	2

Tudományos fokozattal rendelkezők szakág szerinti megoszlása
(1974. szeptember 1-i adatok szerint)

A szakág megnevezése	akadé- mikusok	tudományok doktorai	kandidá- tusok	Ösz- sze- sen
	s z á m a			
Új és legújabbkori történelem	2	8	88	98
Újkori magyar történelem	2	-	7	9
Gazdaságtörténet	2	2	24	28
Középkori magyar történelem	1	7	18	26
Ókortörténet	-	1	8	9
Új és legújabbkori egyetemes történet	2	-	2	4
Külpolitikatörténet	-	-	4	4
Technikatörténet	-	-	1	1
Kommunista és munkás- pártok története	-	-	33	33
Társadalmi mozgalmak története	-	-	17	17
Középkori egyetemes történet	1	-	2	3
Művelődéstörténet	-	1	9	10
Történetírás módszere és elmélete	-	1	-	1
MINDÖSSZESEN	10	20	213	243

A történettudományi kutatóhelyeken dolgozók száma 1974-ben

a/ Intézetek

az intézmény megnevezése	létszáma	Tudományos dolgozók								Megjegyzés						
		igazgató	igazgató- helyettes	tudományos tanácsadó	tudományos főmunkatárs	tudományos munkatárs	tud. segéd- munkatárs	összesen								
MTA Történettudományi Intézet	96	1	2	3	31	17	7	61	1	10	32	18	16	19	technikai segéd- könyvtáros	
MSZMP Párttörténeti Intézet	66	1	2	-	23	18	11	55	-	-	13	42	5	6 ⁺	technikai segéd- könyvtáros	+ kizárólag a tud. munka segítése
Hadtörténelmi Intézet és Múzeum	62	1	1	7	15	19	-	43	-	-	9	34	-	19	technikai segéd- könyvtáros	a levéltár és a térképtár adataival

5. számú melléklet (folytatás)

b/ Egyetemek

az intézmény megnevezése	létszáma	Tudományos dolgozók							akadémikus	tud. doktora	kandidátus	fokozattal nem rend.	Technikai segéderő	Megjegyzés
		egyetemi tanár	egyetemi docens	adjunktus	tanársegéd	tud. ösz- tóníjas	tudományos kutató	összesen						
ELTE Budapest	60	12	19	12	6	2	6	57	5	5	26	21	3	
JATE Szeged	27	3	7	9	2	-	2	23	1	1	6	15	4	
KLTE Debrecen	26,5	+	+	+	+	-	2	22	-	+	8	12	4,5	+oktatói bontás nincs. A tudományok doktora másodállás
MKKE Budapest	11	3 ⁺	1	-	-	1	4	9	2 ⁺	-	3	4	2	+ ebből 1 fő másodállás

c/ Tanárképző Főiskolák

az intézmény megnevezése	létszáma	Tudományos dolgozók							akadémikus	tud. doktora	kandidátus	fokozattal nem rend.	Technikai segédre	Megjegyzés
		főiskolai tanár	főiskolai docens	adjunktus	tanársegéd	tud. ösz- töníjás	tud. kutató	összesen						
Eger	8	2	3	-	2	-	-	7	-	-	2	5	1	
Nyíregyháza	7	1	1	3	1	-	-	6	-	-	-	6	1	
Pécs	7	2	1	2	1	-	-	6	-	-	-	6	1	
Szeged	6,5	-	2	2	-	-	1	5	-	-	-	5	1,5	
Szombathely														nincs adat

Előkészületben

A gyógyszerkutatás helyzete

Az állam- és jogtudományok helyzete

A régészet helyzete

Új genetikai kísérleti módszerek alkalmazása és problémái

A növényvédelmi tudományok helyzete és feladatai

